

Pártserűség és hazafiság

A táborban, talán 1943-ban, került a kezembe egyik könyve. Németül írta, még az első világháború napjaiban, ezek a szavak voltak a fedőlapján: G. Lukács: Die Theorie des Romans. És alul a kiadás éve — 1920. Soha nagyobb élvezetet nem okozhatott volna és mapokon át eldiskurálgattunk. El is disputáltunk órákon át, mert még az idealista Lukács írta ezt a könyvet és én foglalkoztam vele. Jegyzeteket készítve, mintha odahaza lennék és írni akarnék róla. Ilyen szavakat írtam füzetembe: Lukács: Nem tudják még, hogy elveszíthetik magukat, hogy egykor majd keresni kell énüket. Egységes, harmónikus az életük: ez az éposz világkorszaka. Én: Igaz, de mi ennek az alapja, anyagi feltétele?! Lukács: A göröggé válás mindenha kísérlet arra, hogy felejtjük azt, hogy a művészet csak része az életnek, nem totalitás, hogy eredete, feltétele a világ kettéhasadása, elégtelensége. Én: Harmónikus világnak nem volna, nem lesz művészete?! Csak a »görögnek« volt és lehet?! Így olvastam és külön élvezetet találtam abban, hogy olyan könyvre akadtam, amelyben elkísérhetem Lukácsot, akit a tudományos esztétika egyik rendszerezőjének, talán kissé megteremtőjének is, tartottam, a nagy ugrása előtti időbe, amikor — én is többet tudhatok nála, persze huszonöt év távlatából, amely huszonöt év alatt éppen Lukács volt a mesterem.

Azután 1946-ot írtunk, amikor másik könyve feküdt, már idehaza asztalomon: »Balzac Stendhal Zola« volt a könyv címe, 1945 decemberében írta hozzá Lukács az előszót. Ezeket olvashatjuk benne: »(»A regény elmélete« és az előttünk fekvő könyv) tartalmi messzemenően fedik egymást, de éppen ezért annál világosabban szembetűnik a módszerek szöges, egymást kizáró ellentéte... (egy-egy olvasóim) pont az ellenkező útvonalon mozogtak (a Regény elmélete hatása alatt) mint a könyv szerzője tette az első világháborút befejező forradalom óta«. (6. és 7. oldal). Így írt 1945-ben Lukács visszavonva régi könyvét, régi, idealisztikus elméletét. Mert Lukács György ért az önkritikához, mert Lukács Györgyben meg van az önkritika bátorsága. És most mégis — kívülről nyúlunk hozzá, most mégis mások bírálják véleményeit, állásfoglalásait, egész magatartását — mintha ő maga nem lenne elégséges e munka elvégzésére, ha annak újból szüksége adódott?! Ha szüksége adódott. Mert hiszen az éppen a kérdéses. Hiszen nincs szó sem többről, sem kevesebbről mint arról, hogy Lukács — visszatért volna a »Regényelmélethez«, vissza az idealizmushoz, hogy »nem alkalmazza a történelmi materialista módszert«, hogy »teljesen meddő (az) álláspontja«, hogy hazafiatlan,

kozmetopolita; egy szóval, hogy letért a Párt vonaláról és külön lukácsi vonalat húzott meg a maga számára.

Rudas László indította meg ezt a vitát s az idézet szavak töle erednek. Rudas nyitotta meg a bírálók sorát. Meg kell vallani — ugyanolyan keményen, mint ezt maga Lukács tette volna. Csak persze leegyszerűsített, öklötformázó szavakkal tette ezt, hogy minden szava egy-egy ökölcsapás.

Valamikor régen, nagyon régen az Aréna-úton, a MÉMOSZ-ban Bokányi és Bresztovszki beszéltek hozzám. Bokányitól tanultam politikát, Bresztovszkitől esztétikát az első világháború idején. Rudast csupán írásaiból ismertem és nagyra tartottam, értékeltem és becsültem már csak 1907-es kiállása miatt is! Hiszen benne volt az akkori baloldali csoportban és a megalkuvók ki is zárták emiatt a párt soraiból. Már csak emiatt is érdekel a vita. Mohón olvasom Rudas támadását és bevalom, egyre sötétebb az arcom. Nem is annyira a tartalom teszi ezt, nem is a tartalom csupán, de elsősorban maga a módszer. Nem, Lukács tudott volna ugyanilyen kemény lenni, de bizonyára nem alkalmazott volna ilyen módszert. Mért van Rudasnak szüksége erre a módszerre? Szavak megneemtésére, kihalászására, vagy a legjobb esetben is — csonka idézetekre. Olyan idézetekre, amelyek talán éppen az ellenkezőjét mondják annak, mint amit Lukács mondott az idézett helyen. Vagy 1907 és 1919 után és óta — nem felfelé ívelt Rudas belső pályája?! Ha igaza van, ha igaznak érzi mondanivalóját, — mi szüksége akkor a gyöngék módszerére?! Lukács is tudja szép-kemény szavaknak, vitézi szavaknak, mi szükség van vele szemben dorongoló bunkó, buzogány-szavakra?! Szidalmakra. Az első világháború idején valóban idealista volt Lukács, amikor Rudas persze már rég ott haladt a marxista ideológia vonalán, de mi szükség van ma, 30 esztendővel később, ellenségnek bélyegezni a marxista író, a tudóst, mért nem lehet szemernyi értékét sem felfedezni műveiben?!

Mert Rudas nem lát bennük semmi értéket, holott tudja tudva, hogy a legnagyobb élő esztétáról, annak írásairól van szó. Révai maga is kénytelen hallgatólag szó nélkül átsiklani sok olyan Rudas-vád felett, amelyet egyszerűen hazugnak érez, kénytelen maga is megállapítani, hogy Lukácsot értéknek tartja továbbra is és számít további munkásságára. Vajon ki kívánta hát ezt a támadást, ha Rudasék kénytelenek akár ily módszert is használni a harcban?! Persze minél vakabban ugrik valaki fejest a támadás szótengerébe, annál könnyebb annak a támadását kivédeni. Megteszi ezt maga Lukács is könnyedén és könnyűszerrel. De mert jól tudja miről van szó, honnan fú a szél — előbb megszórija fejét hamuval és elegendőt meaculpázott, mert — megfélemedezett arról, hogy a szovjetirodalom értékeit emlegesse. De azt már persze ő maga sem ismeri be, hogy ezzel — hazafiatlanság bűnét követte el! Mert ezt vetik a szemére! Persze előfordulnak itt-ott esetek, amikor Lukács végtelbe esett és Rudas őt támadva — a másik véglet szempontjából bírál, nem véve észre, hogy szektáskodik, hogy vulgarizálja saját filozófia felfogását is. Sokszor csupán — szótár-harcot folytat, azt róva fel Lukácsnak, hogy nem az ő, szóval nem a Rudas szavait használja, de saját szótárából válogatja a szót, hogy — saját stílusa van! Ez is bűnné válik, ha kell hogy akadjon bűnös. Úgy tanultuk, hogy az idézőjel egy szó körül ironiát

jelent —, azt tanuljuk, az ironia azt érezteti velünk: a szó jelentésével homlokegyenest ellenkező értelmet kell annak tulajdonítanunk. Rudas, persze csupán ebben a »vitájában«, az »örök igazságot« is örök igazságnak olvassa például és saját olvasási hibáját, színvakságát Lukácsnak rója fel bűnül.

De mindennél beszédesebb a Lenin-értelmezése körüli »harc« módszere. Itt Rudas a csonka idézetek »módszerére« fanyalodik. Különben aligha bizonyíthatná rá Lukácsra — hogy félreérti, hogy megrágalmazza Lenint. Rudas arról ír ugyanis, hogy Lukács prózainak nevezi Lenint, aki csak prózai javaslatokat satöbbi írt, akiből hiányzik az álmodozás, a pátoz. Joggal támadná ezért Lukácsot, ha Lukács csakugyan ezt mondaná. A dolognak az a bibije, hogy Lukács ezt egyáltalán nem mondja. Igaz, Rudas idézettel bizonyít, de az idézet hely egyes mondatait, mondatrészeit ecélből előzőleg — kihagyja. Igaz, Lukács mondja ezeket a szavakat: »Lenin egész hatalmas élete művében nincs egyetlen mondat sem, amely a közkeletű értelemben akárcsak patétikus is volna«. De e mondat előtt ilyen mondata áll: »Lenin stílusa: tagadása minden retorikának. Ez a stílus a frázis kiméletlen gyűlöletéből indul ki«. És a Rudas által idézett félmondat után azonnal a következő kiegészítő másik félmondat következik a lukácsi szövegben: »... csak az egész életmunkának, mint egésznek, van magával ragadó, nagyvonalú pátozsa«. Ezeket a mondatokat, sőt mondatrészeket, amelyek éppen ellenkező értelmet adnak a lukácsi megállapításnak, — Rudas egyszerűen kihagyta s ezáltal megváltoztatta Lukács mondanivalójának szellemét. (Irodalom és demokrácia, 1947. 31. oldal). De ez még nem minden. A könyv 49. oldalán (mért is olvasta volna el ezt is Rudas, hiszen nem Lukácsot az embert, az író akarta bírálni) viszont ezt olvashatjuk: »Ezért az új emberért élt és harcolt Lenin. Ennek az új embernek volt ő maga első nagy példánya: reprezentánusa a patétikuságnélküli új pátozsnak, az új élet pátozának«. És hogy csakugyan nem az »Új pátozsnak«, hanem a frázisnak hiányáról van szó a Leninről szóló előadásban, bizonyítja Lukácsnak számos más helye, így például az 55. oldal egy mondata is: »Még a mélyen pesszimista Flaubert legsötétebb regényében is találunk egy ilyen igazán pozitív hőst: az egyszerű alkalmazottat, aki frázis és pöz nélkül esik el a 48 bukását jelentő utolsó barikádon«. (L. P. húzta alá.)

Követ el bizonyos hibákat Lukács politikai vonalon, az egészen bizonyos, habár nem olyan bizonyos azután az, hogy ezek a hibák az ő egyéni hibái voltak, mint ahogyan azt támadói állítják. Különösen két helyét szeretném itt a támadások tömkelegéből kiragadni. Rudas azt állítja, hogy Lukács szerint a francia burzsoá-demokrácia fölötte áll a német burzsoá-junker állami rendszernek, holott mindakét esetben burzsoá-diktatúra esete áll fenn, s nem a formán, a demokrácián, van a hangsúly, hanem az osztálytartalom. Lukács csakugyan követ el ily hibákat, viszont azonban igaz az is, hogy a proletáriátus szempontjából nem egészen mindegy az sem, hogy milyen adottságok, lehetőségek között kell megharcolnia osztályharcát! Erről viszont — a támadás hevében? — Rudas feledkezik meg. Megfeledkezik Lukács előszavának egyik helyéről is (Irod. és dem. 9. oldal), amely azt láttatja, hogy Lukács gondol a francia formális demokrácia osztálytartalmára is. Ezeket mondja ezen a helyen: »A kísérlet előidézője tehát az, hogy a dolgozó tömegek

annyira mozgásba jöttek, elégedetlenségük a »kétszáz család« demokratikus uralmával szemben oly erővel nyilvánul meg...« Ellenben Lukács azért részesíti előnyben a francia demokráciát annak egy bizonyos időszakában, mert a munkásmozgalom akkor bizonyos eredményeket mutathatott fel. Ő ugyanis a munkásosztályt nem különíti el a demokráciától: az egészet látja s a politikából nem rekeszti ki a proletárt, hogy azt csupán a burzsoára alkalmazza, mint ezt Rudas teszi. Hiszen csak természetes, hogy a polgári formális demokrácia csak azért »ad« bizonyos formális jogokat is, mert azt a munkásság előzőleg már kiharcolta magának! Zola is — egész bizonynal — része volt a francia demokráciának, hiszen nélküle és a munkásság nélkül csakugyan nem maradna demokrácia, de — állam sem! Az állam ugyanis — így tanultuk — az egyik osztály uralma — a másik fölött. Ez a másik tehát nem hiányozhat az államból.

Révai viszont márciusi cikkében azt rója fel Lukácsnak, hogy nem látta meg akkor sem a népi demokrácia proletárdiktatúra-jellegét, amikor a párt már ebben az irányban haladt, hogy megfeledezett az antifasiszta harc hevében az antikapitalista harcról és ezért nem szocialista, de egykori kispolgári demokrata pozíciókról harcol a fasizmus ellen. Azt gondolta ugyanis, hogy lehetséges egy tőkés alapokon nyugvó népi-demokratikus állam. Ilyen hibákat Lukács feltétlenül elkövetett. Egy helyen például ezeket mondja: »A népi demokrácia elve — főleg nálunk, de sok más országban is — érvényesülése legelejénél tart, s ha megvalósítja is céljait, nem szándéka a tőkés termelési rendet megszüntetni és ezért nem is szándékolhatja az osztály nélküli társadalom megteremtését. (Id. mű. 153). Lukács hibája ez? Hiszen amikor mi tisztán láttuk a népi demokrácia lényegét, amikor mi már hirdettük, hogy az a proletárdiktatúra egyik sajátos formája, akkor éppen minket támadtak emiatt odaatról is. Sőt, Révai maga is, még ebben a cikkében is, szóval még 1950 márciusában is, követ el hasonló véletlen-hibákat. Ezt írja egy helyen: »...népi demokráciánk proletárdiktatúrává fejlődésével kapcsolatban szükségessé vált...« (Szabad Nép, márc. 18.) A népi demokrácia a proletárdiktatúra egyik formája. Más szóval — nem fejlődhet át azzá, mert mindig is az volt. Más kérdés azután az, hogy Magyarországon nem volt kezdetől fogva proletárdiktatúra. Viszont akkor népi demokrácia sem. A proletárdiktatúra előtti demokrácia feltétlenül polgári koalíció alapuló polgári (formális) demokrácia volt, ha a Párt részt is vett a koalícióban. Ez is éppen a különbség a jugoszláv és a magyar helyzet között. Nálunk ugyanis kezdetől fogva népi demokráciáról volt már szó: mint a proletárdiktatúra egyik sajátos formájáról. Így azután érthető, hogy 1945-47-ben Lukács még nem hirdette a szocialista realizmust és hogy ezt odaát mindenki természetesnek tartja. Csak éppen amiatt támadják őt, hogy addig is nem népszerűsítette — a szovjetírókat. Nálunk — egy csoport már a háború előtt is a szocialista realizmus útját járta és hirdette és már akkor, mindenestre az akkori lehetőségek szerint, igyekezett egyúttal ismertetni a szovjetirodalmat is. Annál inkább tette ezt természetesen a felszabadulás után, amikor — ezt meg kell látnunk — ez az irodalom hibástól hatott íróinkra.

Érdekes, hogy Rudas egy olyan sajtóhibára alapozza egy helyen vádjait Lukács ellen, amely az első kiadásban még nem fordul elő, hogy

egy ilyen sajtóhibából állapítja meg azt, hogy Lukács — idealista, mert nem ismeri el a gazdasági-társadalmi alapépítmény hatását a szellemi felépítményre. Amnyi bizonyos, hogy a gazdasági rendszer hatását ismertnek tételezve fel, Lukács többet időzött el a szellemi hatásoknál, de ezt nem azért teszi, mert idealista, hanem mert ismeri az irodalom és művészet sajátos fejlődésének törvényeit. Könyve előszavában például ezeket mondja: »Többször kifejtettem, ebben a könyvben is, hogy nem lehet az irodalmat mechanikusan párhuzamba állítani az általános ideológiai fejlődéssel, még kevésbé a politikaival és a társadalmival. De ez az összefüggés, bár bonyolultabb formák között, mégis fennáll, s bizonyos tekintetben éppen az irodalmi fejlődésben a válság nem egy vonása még pregnánsabban nyilvánul meg mint másutt«. Ezt a szakaszt és a hozzá hasonlókat Rudas — nem vette észre. (Id. mű, 8. oldal) Rudas »Materialista világnézet«-e ismeri a felépítmény viszonylagos önállóságát, ugyanezt azonban — oka volt rá — most, cikkében nem ismeri el. Igaz a folytonosságot, a kultúrörökséget elismeri itt is, azonban tagadja azt, hogy a munkásosztály **erkölcsének** bármely eleme is valamely előbbi osztály vagy előbbi társadalmi rendszer öröksége lehetne. Ezen a téren mereven elzárkózik minden kultúrörökség elől és úgy véli, hogy erkölcsi felfogásunk minden atómjában és elektronjában is teljesen új, folytonosság nélküli. Ilymódon a régebbi haladó osztályok erkölcsé nem tartalmazhat oly elemeket, amelyeknek meg volna a lehetőségük arra, hogy egy osztály nélküli társadalomban az általános erkölcs részévé válhatnak. Azt hiszem felesleges rámutatnom arra, hogy Leninnek — más volt erről a felfogása, hogy az erkölcs terén is elismerte mind a folytonosságot mind az ugrást. Lukács maga is idézi erre vonatkozólag Lenin egy gondolatát az »Állam és forradalomból«, válaszában Rudasnak. Azt is szemére veti Lukácsnak Rudas László, hogy nem az osztályhelyzetből, hanem a munkamegosztásból indul ki, abból magyaráz egyes irodalmi jelenségeket. Ez így természetesen újból nem fűdi a valóságot és lesz még rá alkalmunk, hogy magunk is meggyőződjünk erről. Viszont Rudas megfélekedezik Marx-Engels: »A német ideológiá«-járól, amelynek egyes helyei Lukácsot igazolják. Egy ízben például ezeket mondják a marxizmus alapítói: »Különb, a munkamegosztás és a magántulajdon azonos kifejezések — az egyik a tevékenységhez való viszonyában, a másik a tevékenység termékéhez való viszonyában, ugyanazt fejezi ki. (Marx-Engels: Irodalomról és művészetről, szerb szöveg, 37 old.) Hogy a munkaterméket a tőke tulajdonosa sajátítja ki, azt tudjuk és azt is, hogy annak termelője hoppon marad. Így a »magántulajdon« vagy »munkamegosztás« az osztályhelyzetnek és osztályharcnak alapját képezi ebben a fogalmazásban!

Rudas számtalanszor szemére veti Lukácsnak, hogy nem áll osztályharcos alapon. Így például az idealizmus vétkében marasztalja el azért is, mert szerinte a kapitalizmusban szétforgácsolódik, elszigetelődik az emberi öntudat, atomizálódik az, és ez elszigetelt, atomizált öntudat az oka, azután mind az elefántcsonttorony költészetének mind a giccsnek. Aki jobb érzése és hite ellenére írásaiban védi a kapitalizmust — giccsé teszi »művészetét«, míg az aki kitér ez elől a feladat elől és ezért — nem ismerve a haladó osztályt és nem tartozva táborához — önmagába vonul vissza, menthetetlenül bennereked az artizmusban. Rudas

szerint Lukács így az öntudatból indul ki, nem pedig a valóságból, életből, osztályharcból és nem is tesz különbséget az egyes korszakok között, hiszen, teszi hozzá, volt a polgárságnak olyan időszaka is amelyben még jól érezhette magát az író a polgári társadalomban. Rudas itt újból téved. Mert Lukács nem általánosít, az atomizált öntudat szerinte a kapitalisztikus gazdasági-társadalmi alap terméke és nagyon is függ az osztályhelyzettől, sőt attól a közelségtől vagy távolságtól is, amely az író viszonyát meghatározza az egyes osztályokhoz. Könyvének 21. oldalán így ír erről: »A munkásmozgalom az atóm-illúzió felbomlásztását jelenti, a szolidaritás, az együttesség, az egyetemesség elméleti és gyakorlati előtérbeállítását«. És a 22. oldalon: »Nem csoda, hogy a késői kapitalizmus leghaladottabb írói, akik a kultúra válságát komolyan vették... csak a **munkásmozgalom gondolatvilágához** való kisebb-nagyobb közeledése révén tudtak kivezető utat, új perspektívát látni korunk kultúrájának ellentmondásaiból«. (Aláhúzások tőlem, L. P.)

Lukács sokat foglalkozik könyvében az artizmus és pesszimizmus kérdéseivel az irodalomban. Rudas szerint itt is idealisztikusan, azonosítva egyes korokat, megfelelkezve az osztályharcról és egyáltalán minden konkrét helyzet elemzésről. Egyes helyeken Lukács, csakugyan általánosítva, a kapitalizmus hatásáról ír az öntudatra, az irodalomra. Igaz viszont, hogy erről Marx »Az elméletek az értéktöbbletről« I. kötetében így ír: »Például, a kapitalista termelés ellensége a szellemi termelés egyes ágazatainak, mint a művészetnek, költészetnek«. (Marx-Engels: Az irod. és műv. szerb szöveg, 43. oldal). Másrészt azonban tagadhatatlan az is, hogy Lukács számos helyen konkrét elemzésnek veti alá az egyes adott helyzeteket és így magyarázza azután az irodalmi pesszimizmust vagy artizmust. Néhány ily mondatát feltétlenül idéznünk kell. »A renaissance felvetette az univerzális ember eszményét, amelyet a polgári dekadencia elejtett vagy eltorzított«. (Id. mű, 28. old.) A l' art pour l' artnak, az »elefántcsonttoronynak« majdnem mindenütt van ilyen — ellenzéki-társadalmi gyökere. Nálunk az aktivitásra képtelen, a társadalmi aktivitásig elmenni nem merő és egyúttal a kultúra érdekeit a folyton növekvő dzsentri kulturátlanság ellen védelmező polgári értelmiségnek vált ideológiájává«. (60. old.) »Az ellenforradalom mindig nyomasztóbbá, mindig reakciósabbá váló uralma, párosulva a városi liberális polgárság minden forradalmi megmozdulástól való irtózásával, csak fokozni volt alkalma (így!) ezeket az irodalmi irányzatokat«. (61. old.) »Így a magyar parasztság tekintélyes részének forradalom utáni hangulata nem lényegtelen eleme ugyan e pesszimizmusnak, de csak eleme, nem döntő tényezője... A parasztság csalódássorozata 1848 óta egy évszázadon át csak egyik — persze fontosabbik — oldala ennek az éremnek, amelynek egyik oldalán az értelmiség fentjelzett ideológiai bomlása áll«. (97. old.) Ez után Lukács 1867 hatását elemezi az egyes osztályokra és irodalomra, főleg a népiesekre, akikről éppen szó van és néhány oldalnyi analízis után megállapítja: »Megismételhetjük tehát, amit Lenin Tolsztojról mondott: a magyar népi mozgalom a parasztság gyengeségeinek is tükre. (104. oldal)

Olvasta-e vajjon Rudas azt a könyvet amelyet bírál?! Aligha. Itt-ott talán beleolvasott és magas megbízatásának tudatában, ezt elégségesnek is tartotta. A fontos — hogy van hátvédje. Ezt számtalan más hely

is igazolhatja. A régi »nagy realizmus« hatásáról írva mondja például Lukács: »Kiveszett-e a nagy realizmus eme varázshatása a jelenkorból? Nem... Csak a dekadens, a reakciós polgári világnézetből és irodalomból veszett ki. Ugyanakkor azonban egyik alaptendenciája a valódi, az igazán forradalmi munkáskultúrának... (108.) Érdekes azért, hogy míg Rudas bizonyos körülmények között elismeri a pesszimizmus, a begubózás, az artizmus haladó voltát, mint visszavonulást a giccs elől, mint menekülést az ellenforradalmak dicsőítése elől, Révai teljesen elveti az artizmus minden jelentkezését. Vajjon kinek hügyünk? Hiszen mindketten a csalhatatlanság jegyében lépnek fel! Mindketten »kijelölik« az irodalom útját. Lehet itt nem gondolni Dománovics vak vezérére?!

Rudas szerint Lukács, »mint annyiszor« abban is félreérti Engelst, hogy úgy véli — »minden nagy realista a demokrácia szövetségese«. Persze ő maga is hozzáteszi, hogy »De mikor Gogoly a jobbágyrendszert dicsőíti, meg is szűnik nagy művész, nagy realista lenni«. — ami más szóval mindenesetre, azt jelenti, hogy amíg realista művész Gogoly, addig szövetségese is a demokráciának! Hiszen mihelyt megszűnik objektíve, tekintet nélkül szándékára, a demokrácia szövetségese lenni, megszűnik egyúttal művész lenni is! Így Rudas. És Lukács? »A nagy realisták — műveikben, ábrázolásukban — mindig a demokrácia szövetségesei, akár tudják ezt, akár nem, akár akarják, akár nem. Feltéve, hogy igazán nagy realisták«. Vagyis? Szórol szóra szinte ugyanazt mondja, amit Rudas, csak hogy Rudas éppen újból kihagyásokkal idézte! (Id. mű, 55. old. R. cikke a Társ. Szem.)

De talán inkább érdeklő az olvasót az, amit Lukács a vita folyamán magáról a szocialista realizmusról mond. Mert válaszában, felhasználva az alkalmat, igyekszik megfogalmazni a szocialista realizmus lényegét, lényeges vonásait is. Az első mindenesetre az ember, az új ember ábrázolása és megteremtése, annak érzékeltetése, hogyan teremtik meg az új körülmények az új embert. »Tehát nem arról van szó, hogy pontosan leírjuk az új gépet, az új traktort... Arról van szó, hogyan változik meg például egy paraszt pszichológiája, morálja stb., emberekhez való viszonyai azáltal, hogy traktort kezel...« (Társ. Szem.) Ezt a folyamatot tükrözi az irodalom, de nem csupán tárgyilagosan, hanem egyúttal aktív belekapcsolódással, pártosan, pártszerűen. Nem csupán a termelőeszközök változnak természetesen meg, megváltoznak a társadalmi viszonyok is és ezek a változások szintén kihatnak az emberre magára is, aki éppen általuk olvad át új emberré. Mindezt a ma írója — tudatosan ábrázolja. A tudatosság, tudatos ábrázolási mód csupán a polgári írók előtt van kompromittálva. Előítélet, polgári előítélet az, hogy a tudat prózai, az ösztön poétikus csupán. A társadalmi átalakulás is ma már tudatos tevékenységünk gyümölcse. És ha az imperialista hanyatlás idején a kivételes, a patológikus, a beteg, dekadens emberek és tévelygéseik, bűneik voltak költőileg érdekesek, ma ellenkezőleg a pozitív és normális emberi tulajdonságok válnak azzá. Érdekes téma lehet például az is, hogyan alakulnak át egykori dekadens emberek — normális emberré, az új élet hatása alatt. Mindennek persze »Az irodalom számára... gyökeresen új kifejezési eszközök keresését is magával kell hoznia...« A negatívum azért nem szorul ki az irodalomból, »de funkciója gyöke-

resen megváltozott: negatív a szó szoros értelmében az, amin túl kell haladni, az amit át kell formálni».

Rudas határozottan elítéli Lukács felfogását az irodalom pártszerűségéről, pártosságáról. Szerinte a Párt ugyanúgy irányítja és kell is hogy irányítsa az irodalmi tevékenységet, mint bárminő más fajtájú tevékenységet is. Nem talál az irodalom és, mondjuk, politika között semminemű különbséget és ezzel elveti az — író felelősségét is, amelyet Lukács kihangsúlyoz. Rákosi Mátyást idézi többek között Rudas (Építjük a nép országát, 13. old.) aki többek között ezeket a szavakat mondja: »...és **megjelölte** (a Párt) azokat az irányokat, amelyeket a szocialista társadalom fejlődése a kultúrától **megkövetel**. (Aláhúzás tölem. L. P.) És ezek után a problémák **megvitatására** szólít fel. Révai hasonló véleményen van és keményen elítéli Lukács »partizán-elméletét«. Ő is »megjelölné« az írók útját és az írók szabad vitáját valahogy úgy képviseli el, ahogy azt Rudasék gyakorolják is.

Elismeri ugyan, hogy a pártszerűség nem zárja ki azt, hogy legyenek »útitársaink« az irodalmi fronton, feltéve persze, hogy ezek az írók is átfejlődnek és a szocialista realizmus hívei lesznek, elismeri azt is, hogy egyes baloldali túlzók lehetetlenséget követelnek akkor, amikor adminisztratív rendszabályokkal akarnak irodalmat teremteni és hogy emiatt sok magyar író elhallgatott, elismeri hogy a túlzók miatt sok könyvtárból kidobták — Arany Jánost és Móricz Zsigmondot, hogy a fiatal szocialista irodalom legfőbb gyöngesége a szematizmus, hogy sok író visszariad a lélek ábrázolásától és a magánélet problémáitól — mégis maga is elítéli Lukácsot aki ezek ellen a jelenségek ellen harcol és maga is megszabja, mondjuk az irodalmi tematikát. Így egyebek között azt dekretálja, hogy — nem lehet egy könyv témája, tárgya valami belső konfliktus — mint azt Lukácsék, Hátyék gondolják — nem lehet negatív hősöket szerepeltetni és »Az új magyar szocialista-realista irodalom pozitív hőse az ötéves tervet megvalósító dolgozó ember legyen«. (Szabad Nép, 1950 márc. 18—19).

Lukács ellenkezőleg nem recepteket ad, de az írókra bízta, a vélemények harcára, az irány. megszabását, természetesen a helyesen, lenini-mód felfogott pártszerűség határain belül. Határozottan elveti mint művészetet a jelszavakat megéneklő napi agitációt, ugyanakkor azonban a másik végletet, a politikátlan költészetet is. Tudja, hogy a költői élmény nem kizárólag egyéni jellegű, de azt is, hogy az egyéni átéltség egyik döntő mozzanata a költői alkotásnak (Id. mű, 113—4. oldal.) »Illúzió, önámítás a költő »társadalomfelettsége«, apolitikussága. Minden író — azzal, hogy ír — politizál, pártot vállal. A kérdés csak az: milyen fokú tudatossággal teszi ezt«. (118. old.) Viszont, mondja Lukács, a napi jelszavak maguk is az életből nőnek ki... az elemzett politikai költő azért torzképe a költőnek, mert a napi jelszó, amelyet megragad, nem fordítja ismét arra az emberi nyelvre, amelyből eredetileg származott, nem nyúl vissza azokig a gyökerekig, amelyekből a napi jelszó kinő«. (121. old.) És itt teszi hozzá azután azt, hogy a regény, az objektív formák (regény, dráma) csak a nagy korszakos problémát tudják megragadni, csak a líra tudja, persze az említett módon, a napi jelszavakat is, visszavezetve őket gyökereikre, megénekelni. (123. old.) Hogy ezt a mondatot, akarva vagy nem-akarva, újra félreértették Rudasék,

az már ezek után fel sem tűnik. Feltűnne, ha másképp történt volna. Mi feltétlenül megértjük, mit jelent az, amikor Lukács azt mondja, a »mába való közvetlen belenyúlás természetes műfaja mindig a líra volt és az is marad«. (123). Megértjük azt is, hogy — mint Lukács mondja — a párt és pártköltő viszonya nem problémamentes. Az egyéniségre csak kedvező lehet, fejlesztő, feljebbvivő lehet, ha egy nagy ügynek rendeli alá magát, de ellenkező a hatása a sokszor meglevő szektaszellemlennek, amely »csak a plakátköltőt ismeri el pártköltőnek«. Az igazi pártköltő, — folytatja — mindig a párt nagy, nemzeti, humanisztikus, világtörténeti hivatásának éneke és ezért ott, ahol a szektaszellem megszűnik, megszűnik ott a konfliktus is költő és párt között«. (126—127. oldal). »A munkásmozgalom nagy vezeterei pontosan látták és gondosan alkalmazták ezt a felismerést... Ez a viszony soha nem követelt a költőtől kicsinyes alkalmazkodást a napi szükségletekhez...« (131. old. Marx és Lenin viszonyáról van szó egyrészt Heinéhez stb., másrészt Gorkijhoz) Lukács ezt a viszonyt tartja helyesnek, termékenynek, mert »csak a lényeges mondanivaló elég mély és elég erős ahhoz... hogy abból forma és tartalom szerves és termékeny továbbfejlesztése jöjjön létre«. (144. old.) És végül: »...termékeny csak az olyan átalakulás lehet, mely mély meggyőződésből, önként, szabadon történik«. (159. old.) Ezt a pártszerűséget, az így felfogott pártszerűséget hasonlítja azután Lukács a partizán felelős tevékenységéhez. A partizán a Párt irányítása alatt áll, de saját felelősségére, szoros kapcsolatban a párttal és osztályával továbbra is, ösvényekre is kitér s úgy kerül az erdőben időzés után, portyázás után, vissza a párt nagy útjára, amelylyel közben is egyre tartja a kapcsolatot. Mert a hadsereg, a tüzérség haladhat esetleg kitaposott széles utakon, — de ugyanazért a célért, mégis erdei ösvényen harcol a partizán és az író is, aki magából, élményeiből is merit, akinél fontos a saját, eredeti hang, a saját szótár, az egyéni stílus, a jelszótól az életbe visszatérés lehetősége, a gyökerekig hatolás szabadsága. Persze a közös gyökerekről van és lehet csupán szó. Ezt az író a maga egyéni felelősségére teszi. És ezt az egyéni felelősséget és partizánösvényt tagadják meg Révaiék az írótól. Így azután, hiába beszélnek, deklaratív, a szabad vélemények harcáról — kijelölik az író útját, felülről határozzák meg azt, szektásmódrá, és ezzel lehetetlenné teszik az irodalom fejlődését, mert csupán a napi jelszó költészetét ismerik el. Eközben Révai Leninre hivatkozik. Idézi a »Párt-szervezet és pártköltészet« című írását, de természetesen annak csupán egy néhány sorát, azt a pár sort, amely, így kiragadva a szövegből, igazat adhat neki. Nem idézi, mondjuk, azt a helyet, ahol Lenin bizony megkülönbözteti a politikát az irodalomtól és viszont. »Kétségtelen, hogy az irodalom legkevésbé alkalmas a mechanikus kiegyenlítősködés, nivelálás számára, a többség uralmára a kisebbség fölött. Kétségtelen, hogy ezen a téren feltétlenül nagyobb szabadságot kell biztosítani a személyes kezdeményezésnek, egyéni hajlamoknak, a gondolatok és képzelet szabadságának, a formának és tartalomnak...« (Lenin: Az irodalomról, szerb szöveg, 44—45. oldal). Vagy: »Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy valami egyöntetű rendszert prédikáljunk vagy néhány határozattal oldjuk meg a feladatot...« (45.) Hasonlóképpen ír Engels is erről a kérdéstről, ha Révai, úgylátszik, túl is jutott már rajta. Engels, Kautzki Minához

írt levelében arról ír, hogy nem ellensége a tendenciának, de ez a tendencia a helyzetből, a cselekményből magából fakadjon. És Marx Lassallehez intézett levelében azt mondja, Lassalle azt a hibát követte el, hogy a Schilleri módszert követve, az egyént egyszerűen a korszellem csövénévé tette. Így Hutten — megszűnt nála egyúttal ember is lenni, szellemes ezerördög, amilyen volt valójában. (Id. mű, 61. és 88. oldal).

Minderről fölösleges többet mondani. A sematizmus, a felülről irányítottság megtermi gyümölcsét. Hogy egyebet ne mondjak a Geraszimovok — »művészetében«. És egészen bizonyos, hogy irodalomban, filmben stb. nagyobb művekre mutathatott rá a Szovjetszövetség, amíg a lenini pártszerűség volt vezérfonala. Ezt mi tudhatjuk talán leginkább. A sematizmus hibájába estünk magunk is, amíg úgy fogtuk fel a pártszerűséget, ahogy azt átvettük és gondolkodás nélkül elfogadtuk. Annál több, természetesen, most a tennivalónk. Csak annyit szeretnék még mindehhez hozzátenni, hogy a sematizmus, a művészetlenség — megszűnik egyúttal tudat-alakító erő is lenni, az így felfogott pártszerűség így hát saját ellentétébe csap át! Elvágja persze a fejlődés útját és lehetőségét is. De ellensége ez a módszer az alkotás bátorságának, a művészi és tudományos teremtőmunkának is. Osztrovitjanov, a leginkább dicsőített szovjet közgazdasági szakértő, maga mondja a szovjet-tudományról: »Új kérdések feltevésére irányuló elméleti bátorság hiánya... a tudományos munkásságot a már kész megoldások megismétlésére (preziviljavanje: kérérdzés) szűkítik... elkerülve minden komolyabb tudományos kutatást... (Uvafics idézi az »Economistban«, 1950. 1. szám. 5. oldal). És így van ez a művészetek terén is, mert itt sincs meg a szabad véleményharc, itt is előre kijelölik az utat.

Ez a helyzet akkor, amikor a Lukács-ellenes támadás legfőbb vádpontja az, hogy nem ismertette a szovjetírókat, hogy nem állította őket példakép a magyar írók elé. Hogy csupán a nyugati írókkal foglalkozott s ezzel — a hazafiatlanság, a kozmopolitizmus bűnébe esett. Mi tárgyilagosan szemlélhetjük ezt a harcot, hiszen mi már a háború előtt, de főleg a felszabadulás óta, alaposan megismerkedtünk a szovjetirodalommal és még ma is, csupán vajdasági magyar viszonylatban is, alig néhány hónap leforgása alatt is három szovjetregényt adtunk az olvasó kezébe. Persze Gorkijt, persze Solohovot s ha Panovok is kerülnek piacra, azt a kritika nem hagyja szó nélkül. Lukács ezen a ponton teljesen a beismerés álláspontjára helyezkedik, habár Révai még ezzel sem elégszik meg. De itt újból egy érdekes probléma merült fel és került megvitatás alá. Már amúgy a Rudas-módszer szerint. Az egyenlőtlenség törvényének alkalmazásáról van szó az irodalomra, főleg természetesen a szovjetirodalomra. Lukács persze csak Marx vonalán haladt, amikor az egyenlőtlen fejlődés törvényét az irodalomra is alkalmazta. Marx szerint: »Ami a művészetet illeti, ismeretes, hogy virágzásának egyes korszakai nem állanak arányban a társadalom általános fejlődésével s így a társadalom anyagi alapjával sem... Például a görögök összehasonlítva a modern népekkel vagy pedig Shakespeare...« (Id. mű, 27. old.) Így nyilatkoznak Marx és Lukács is. Ellenben Révai ellenvéleményt jelent be. Igaz ugyan, hogy a magasabbrendű szocialista társadalomban, Magyarországon, a szocialista írók a sematizmus hibájába esnek és »Klasszikus íróink a maguk világát — valljuk be — job-

ban ábrázolják mint új írónk a mi világunkat». (márc. 19. szám.) Mégis úgy gondolja, hogy »nincs olyan társadalom amely gazdaságilag magasabbrendű, mint az őt megelőző és amelynek kultúrája mégis alacsonyabbrendű lenne« (március 18. szám). Rudas, ellenkezőleg, elfogadja Marx megállapítását, csupán azt fűzi hozzá, hogy ez a törvény nem vonatkozik a — Szovjetunióra! Mert itt a szocialista eszmeiség feltétlenül fölötte áll minden polgári ideológiának. És ebben Rudasnak feltétlenül igaza van. A szocialista eszmeiség felette áll a polgárinak. Viszont az irodalom egyúttal a forma kérdése is, a forma és tartalom egységének kérdése is és itt talán éppen Révainak van igaza, aki megállapítja, hogy egyelőre a klasszikus (polgári) írók jobban ábrázolják a maguk világát, mint a fiatal szocialista írók a magukét. Ha itt is dekretáljuk a magas irodalmi nivót is, akkor megszüntetjük a kritikát és önkritikát, megszüntetjük a fejlődést, elébe vágunk annak a fejlődésnek amely majd csakugyan — a forma terén is — fölébe emeli irodalmunkat a legmagasabb polgári irodalomnak is. Ha viszont elvetjük a forma kérdéseit, akkor az új formalizmus, a jelszó-»művészetének« hibájába esünk és — lemondunk a művészetről.

Révai maga is megállapítja, hogy a magyar baloldali túlzók, akik Aranyt, Móriczot kidobják a könyvtárakból, azokat orosz írókkal helyettesítik! Ezt a jelenséget elítéli, de nem esik-e maga is ezeknek a hibájába, amikor — egyebek között — orosz tanárokat hozat Pestre és orosz nyelven taníttatja, mondjuk, a művészettörténelmet is. Hovatovább talán a magyar irodalmat, vagy az esztétikát is. Ki ír majd ezentúl, ha Lukács is elhallgat esetleg, magyar írókról, ki teremti majd meg a magyar kultúr hagyományt?! Mi itt nem csupán szerb, horvát, macedón vonalon, de vajdasági magyar viszonylatban is hozzáfogtunk kultúr hagyományunk megteremtéséhez. Most éppen Szenteleki helyét próbáljuk megállapítani irodalmi multunkban. Csak félős, hogy odaát — »Nyugatnak« tartják esetleg hazájukat is és lemondanak megismeréséről. Hiszen Barbusse is — nyugati kozmopolita az új felfogás szerint és talán France is és Garcia Lorca is és velük sem szabad foglalkozni. Szabad-e, Magyarországon magyar írókkal foglalkozni, amikor Rudas ezeket írja: »Ezt a szovjetellenes hazafiatlan irányt tudvalevően kozmopolitizmusnak nevezik« (Társ. Szemle). Így támadja bizony Lukácsot Rudas és talán észre sem veszi mit mondott. Azt t. i. hogy az a magyar író, aki nem foglalkozik **szovjetírókkal**, az — **hazafiatlan** és kozmopolita. Mi ugyan valahogy megfordítanók ezt a mondatot és azt neveznök hazafiatlannak magyarban, aki a magyart mellőzné és esetleg azt kozmopolitának aki magyarságát elhanyagolva csak a szovjetirodalom előtt gyujtana tömjént. Így ír erről persze Lukács is. Ezt írja: »... a magyar kozmopolitizmusnak egyik ismérve a magyar irodalom (kultúra) lebecsülése lenne«. (Társ. Szemle.) Talán az ilyen felfogás miatt nincs megelégedve Révai Lukács önkritikájával. Talán más miatt is: Lukács mind könyvében mind válaszcikkében bőven ír arról, hogy Magyarországot nem forradalom, nem saját népe szabadította fel. Már pedig a forradalomnak óriási tudat-alakító ereje van. Ez a forradalom-elmaradás tehát lelassította a magyar kulturális fejlődés iramát is. Egyúttal nem kényszerítette rá az értelmiséget nyílt állásfoglalásra. Nem jelentett szóval ugrást kulturális téren sem. És végül összehasonlítva a mi utunkat

saját útjukkal, erre a megállapításra jut: »Jugoszlávia fölénye szomszédjai felett éppen arra vezethető vissza, hogy benne az államformák szervesen nőttek ki a felszabadulási harc teremtette közvetlenül demokratikus cselekvési formákból«. (Id. mű, 83. old.).

Ezzel persze újabb támadási felületet nyújtott.

Lőrinc Péter

